

HET WOORD VAN DE WEEK

25 mei 1958

VERSCHIJNT WEKELIJKS

11e jaargang nr. 21

Frankering bij
Abonnement
UTRECHT

De Heer
Mevrouw
Mejuffrouw

Onbestelbare exemplaren
terug aan:
Oudegracht 152, Utrecht

Lezingen voor de radio

- 1 juni, 9.45, V.A.R.A. „Geestelijk leven”, Frans Arijs.
8 juni, 9.45, V.A.R.A. „Een humanistisch raadsman onder arbeiders”, C. H. Schonk.
15 juni, 9.45, V.A.R.A. „Mijn zoon moet in dienst”, H. J. J. Lips.

De tekst van deze lezingen is verkrijgbaar bij het Humanistisch Verbond, Oude Gracht 152, Utrecht door storting of overschrijving op giro nr. 30.49.60 of door insluiting van f 0,25 aan geldige postzegels.

Het Woord van de Week

Humanistische radiolezingen uitgesproken voor de Vara-microfoon.

Administratie: Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht, Postgiro 304960.

Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 4,— p. j., buitenland f 4,60 p. j., losse nummers f 0,25.

Waarheid en waarde in godsdienst en humanisme.

Het humanisme wordt aangeduid als een levensbeschouwelijke groepering. Als zodanig komt het te staan naast andere dergelijke groeperingen, doch het neemt dan steeds een zekere uitzonderingspositie in, omdat vrijwel alle overige levensbeschouwelijke groepen ook worden omvat door de term godsdienstig of tenminste religieus. Graag zou ik met U stilstaan bij de vraag, wat de overeenkomst en wat het verschil is in de levensbeschouwelijke betekenis van wat humanisme en godsdienst hun aanhangers bieden.

Gaat men na, wat het spraakgebruik als levensbeschouwelijk aanduidt, dan wordt dit wellicht het best omschreven als: de antwoorden, die de mens geeft op een aantal vragen, die voor zijn kijk op de wereld en zijn houding in het leven van grote betekenis zijn, doch ten aanzien waarvan zijn dagelijkse kennis en de wetenschap hem in de steek laten. Overziet men de bedoelde vragen, dan blijkt, dat zij ruwweg in twee groepen zijn in te delen, die enigermate samenvallen met het onderscheid, dat zo juist werd gemaakt tussen „kijk op de wereld” en „houding in het leven”.

Wat de eerste groep betreft, vindt men vragen als:

„Waarom is de wereld zo als zij is?

Hoe is de wereld ontstaan en zal de wereld een einde hebben?

Hoe is het leven ontstaan?

Hoe is de evolutie van het leven op aarde te verklaren en welke positie neemt de mens daarbij in?

Hoe is de verhouding tussen geest en stof?”

De tweede groep omvat vragen als de volgende:

„Hoe behoort de mens in het leven te staan?

Hoe waardeert hij de verschillende aspecten van het leven?

Hoe dient de mens te staan tegen over zijn medemensen?

Welke onderlinge betekenis mag worden toegekend aan de belangen van individu en gemeenschap?

Hoe staat het met ons oordeel over zedelijk goed en kwaad in het menselijk handelen?”

Beide groepen vragen behoren tot het terrein van de levensbeschouwing; beide groepen van vragen worden niet alleen door de godsdienst beantwoord, doch ook door haar tot haar eigen, gereserveerde domein gerekend. Doch het karakter van beide groepen is duidelijk verschillend.

Men kan zeggen: de vragen van de eerste groep zijn theoretisch van aard. Zij vragen er naar, hoe het is of geweest is; hoe de zaak in elkaar zit. Het zijn vragen van gelijke aard als die, welke de wetenschap zich stelt, doch zij willen verder reiken en meer omvatten dan de wetenschap doet. Van enkele der genoemde vragen is het denkbaar, dat de wetenschap er ééns een bevredigend antwoord op zal kunnen geven, gelijk thans de wetenschap antwoord geeft op vele vragen, die voorheen tot de levensbeschouwing, tot het domein van de godsdienst werden gerekend. Doch hoe ver de wetenschap moge komen, steeds zal het mogelijk zijn verder te vragen. Steeds zullen mensen behoefte hebben om door te dringen tot wat ligt achter de samenhangen, die de wetenschap ons onthult tot gebieden, waar het de wetenschap principiëel niet mogelijk is, licht te verspreiden.

De tweede groep, die de houding in het leven betreft, is duidelijk méér praktisch gericht. De antwoorden op deze vragen hangen nauw samen met de wijze, waarop de mens beslist in moeilijke levensproblemen. Het gaat er hierbij niet om, hoe de werkelijkheid is, maar welke zaken de mens waardeert en voor de verwerkelijking van welke zaken hij bereid is, zich in te zetten. Het gaat hier om een kiezen; om het goedkeuren, het aanvaarden van bepaalde kanten van het leven enerzijds, om het afkeuren, het verwerpen van bepaalde mogelijkheden anderzijds.

De keus, die ten grondslag ligt aan de antwoorden, die men kan geven op de vragen van de tweede groep, maakt ook een mens, die zich deze vragen nooit bewust heeft gesteld. Zijn antwoord komt tot uiting in zijn levenshouding; in de

wijze waarop hij in het leven staat en in zijn gedrag jegens anderen en jegens de gemeenschappen, waarvan hij deel uitmaakt. De waarde van de levensbeschouwelijke bezinning op de levenshouding ligt hierin, dat een mens daardoor vaak ontdekt, dat hij in zijn levenshouding niet consequent is; dat hij soms, geleid door betrekkelijk oppervlakkige overwegingen, tot daden komt, die strijdig zijn met wat hij in feite toch hoger waardeert. Daarom kan deze levensbeschouwelijke bezinning leiden tot een loutering van de levenshouding, tot een vaster in het leven staan.

De grote verschillen, die wij opmerken tussen de beide groepen van tot de levensbeschouwing behorende vragen, maken het gewenst, ze ook door een eigen naam te onderscheiden. De antwoorden, die een mens geeft op de vragen naar de wording en inrichting van het heelal en alles wat het omvat, kan men goed als zijn wereldbeeld aanduiden. Hoe hij staat tegenover de vragen, die betrekking hebben op zijn levenshouding, kan men zijn levensovertuiging noemen, want het vormt inderdaad een tuig, dat hij over zijn levensbeslissingen legt om daaraan richting en kracht te geven.

Tussen verschillende mensen, tussen verschillende groepen bestaan levensbeschouwelijke verschillen. Is er een toetssteen, die we bij een vergelijking kunnen gebruiken? Stellig zal deze voor het wereldbeeld en voor de levensovertuiging niet dezelfde kunnen zijn.

Wil men een wereldbeeld ernstig nemen, dan zal hier de toetssteen moeten zijn het waarheidsgehalte van het beeld. Wáár is een beeld en een bewering, indien deze met de werkelijkheid overeenstemmen.

Voor eenvoudige zaken is dit direct na te gaan. Wie twijfelt aan de bewering in een aardrijkskundeboek, dat Parijs aan de Seine ligt, men kan er heen reizen en door eigen waarneming de waarheid constateren. Dikwijls echter ligt het moeilijker — men denke b.v. aan natuurkundige theorieën over deeltjes, die niet direct zijn waar te nemen. Dan zijn wij dikwijls bereid, een beeld voor wáár te houden, indien hieruit kan worden geconcludeerd tot verschijnselen, die inderdaad worden waargenomen. Zo blijft langs een omweg een criterium voor de waarheid toch de overeenstemming met de werkelijkheid.

Voor de levensovertuiging daarentegen is de vraag naar de waarheid ervan zinloos. Het gaat hier om het kiezen tussen verschillende aspecten van de werkelijkheid, om het waarderen, om de waarde. Niet logisch redeneren en waarneming van de werkelijkheid zijn het criterium, doch ons waarde besef doet ons een bepaalde levenshouding en de eraan ten grondslag liggende levensovertuiging bewonderen, waarderen, verwerpen of verafschuwen.

In de godsdienst hangen wereldbeeld en levensovertuiging nauw samen; zij worden tot één bron teruggevoerd. God schiep hemel en aarde; alles wat geschiedt, gebeurt volgens zijn gebod; hij heeft de sterren hun baan gegeven en zonder zijn wil valt geen musje van het dak.

Op alle vragen naar het wereldbeeld, naar hoe het is en waarom het zo is, vormt hij het antwoord. Doch ook heeft hij regels gegeven, hoe de mens heeft te leven, hij zendt de wet en de profeten, die de mens leren wat goed is en wat kwaad. De antwoorden op de vragen naar de levenshouding ontlent hun gezag aan het wereldbeeld, waarin God als oorsprong en zijnsgrond optreedt voor al wat is.

In het humanisme is van een dergelijk verband tussen wereldbeeld en levensovertuiging geen sprake. Het humanisme heeft zelfs geen wereldbeeld; er zijn geen humanistische beginselen, die betrekking hebben op de schepping der wereld en de oorsprong van de mens. Dit betekent niet, dat humanisten niet over deze vragen nadenken en niet tot bepaalde opvattingen erover komen. Maar deze opvattingen lopen sterk uiteen. Onder humanisten zijn personen, die wel als agnostici worden aangeduid en die het zinloos vinden om over waarheidsvragen waar geen objectief antwoord op mogelijk is, enige uitspraak te doen. Anderen zijn niet bereid, de vele witte plekken in de atlas van onze kennis zó te aanvaarden en vormen zich een beeld, hoe deze onbekende gebieden er uit zien. Is dit een beeld, dat zich nauw aansluit bij de natuurwetenschappen, dan plakken we er wel het etiket „niet-religieus humanisme” op, terwijl wij hen, in wier wereldbeeld eigenschappen en strevingen, zoals wij ze in de menselijke geest opmerken, een belangrijke plaats innemen, wel religieus humanist noemen.

Toch hebben humanisten in hun wereldbeeld gemeenschappelijke trekken. Dat is b.v. het besef, dat alles wat uitgaat boven wat wetenschappelijk aantoonbaar is, steeds een subjectief karakter heeft en nimmer aanspraak kan maken op het objectieve waarheidsgehalte van de wetenschap, daar het niet op ook voor anderen overtuigende wijze kan worden aangetoond en geverifieerd. Voor vele humanisten betekent het eigen wereldbeeld een grote, subjectieve waarde, doch zij beseffen, dat zij het niet als objectieve waarheid mogen stellen.

Toch is het terecht, dat de tegenwoordige beginselverklaring van het Huma-

nistisch Verbond de term levensbeschouwing vermijdt en spreekt van de humanistische levensovertuiging. Wat ons humanisten verbindt, ligt vooral in de sfeer van de levenshouding. Onze beginselverklaring drukt dit uit als het erkennen van de menselijke waarde in ieder mens en door het stellen van een harmonische combinatie van vrijheid en gerechtigheid, van persoonlijke ontplooiing en gemeenschapsband als eis voor het persoonlijk en maatschappelijk leven. Hierin zijn alle humanisten één van zin, onafhankelijk van de vraag of ons wereldbeeld wordt gekenmerkt door een koud, onverschillig heelal, dat vreemd is aan de mens en zijn waardebesef, dan wel door een in het heelal aanwezige kosmische eenheid of goddelijk beginsel.

De levensbeschouwelijke posities van godsdienst en humanisme zijn aldus in grote lijnen geschetst. De principiële verschillen blijken te liggen bij het wereldbeeld. Het uit de levensovertuiging sprekende waarde besef blijkt vooral bij de progressieve groepen in de Christelijke kerken — zowel katholieke als protestantse — in veel opzichten overeenstemming te vertonen met dat van de humanisten.

Ook de godsdienstige mens, die dit erkent, die deze aspecten van de humanistische levensovertuiging respecteert, gevoelt als bezwaar tegen het humanisme, dat dit zijn waarde besef niet baseert op de geopenbaarde wil van de schepper van mens en heelal. Daardoor komt zijns inziens de humanistische levenshouding in de lucht te hangen, ten prooi aan elke tegenwind en steeds door nieuwe, onverwachte gebeurtenissen om te stoten.

De humanist verwerpt deze redenering en voert daarvoor drie redenen aan.

1. een wereldbeeld is principiëel niet geschikt als basis voor een levensovertuiging voor het daaraan verbonden waardebesef.
2. het menselijk waarde besef heeft geen fundering nodig, omdat het onverbrekkelijk aan het mens zijn is verbonden.
3. de koppeling tussen wereldbeeld en levensovertuiging kan een gevaar opleveren voor de zuiverheid van het waarde besef.

Ter toelichting hiervan nog heel kort het volgende.

Tussen als waar erkennen en waarderen gaapt een diepe kloof. Men kan overtuigd zijn, dat de schepper een bepaalde levenshouding van de mens wil, doch dit behoeft niet in te sluiten, dat de mens deze als goed waardeert. Men zou zijn wil kunnen volgen uit vrees voor straf in een hiernamaals en dit heeft de kerk dikwijls aan de bevolking voorgehouden. Doch dit is niet de godsdienst in zijn beste uiting en wij weten, dat dan het doen van het goede wordt verbonden aan een innerlijke aandrang, die liefde tot God wordt genomen.

Vragen wij aan deze gelovigen, of zij een schepper lief zouden hebben, die van de mens het moreel verwerpelijke verlangde, dan zal blijken, dat zij toch een eigen, zelfstandige opvatting hebben van wat zedelijk goed is. Hun liefde tot God is niet oorzaak, maar gevolg van de herkenning van hun eigen waarde besef in wat zij als de uitdrukking van de goddelijke wil beschouwen.

Dat het menselijk waarde besef een fundering zou behoeven, is trouwens een miskenning van het wezen van de mens. De mens is een wonderlijk mengsel van goede en verkeerde neigingen, doch niets wettigt om één kant — in dit geval de kwade — als van nature in de mens aanwezig te beschouwen en voor de goede zijde een bovennatuurlijke herkomst te wensen. Het is trouwens zelden zo, dat een bepaalde karaktertrek goed of slecht is; waar het op aan komt is veeleer een verantwoorde vereniging van verschillend gerichte strevingen en het vermijden van scheefftrekking door éézijdige uitgroei. Een egoïst is ongewenst, doch een kuddemens al evenzeer. Het waarde besef leert de mens, dat hij niet buiten zijn medemens kan, maar ook dat ieder mens er aanspraak op heeft om in hem aanwezige mogelijkheden tot ontplooiing te brengen.

Al is het waarde besef onverbrekkelijk aan de mens verbonden het vereist wel degelijk zorg en aandacht. In beginsel is het aanwezig, maar het kan op velerlei wijzen uitgroeien. Hiervoor kan de koppeling aan een geloof, aan een als absolute waarheid aanvaard wereldbeeld een gevaar betekenen. Dit behoeft niet het geval te zijn: daarvoor is de levenshouding van vele gelovigen een overtuigend bewijs. Maar in verleden en heden zien we te dikwijls hoe gemakkelijk de overtuiging van het kennen van de waarheid en van God's geopenbaarde wil leidt tot onverdraagzaamheid en tot een zich vastklampen aan vastgelegde regels en zeden ten koste van het wezenlijke in de levenshouding.

Het humanisme voelt daarom de scheiding tussen wereldbeeld en levensovertuiging tussen waarheid en waarde niet als een verzwakking doch als een zuivering. Het is bereid de taak te aanvaarden, die daarmee op de mens wordt gelegd: zelf zich in te zetten voor het doordenken en in toepassing brengen van zijn levensovertuiging. Dit sluit in het verfijnen en verdiepen van ons waarde besef door het afsnijden van onredelijke vooroordelen en het ernstig nemen van wat het van ons eist op alle terreinen van het persoonlijk en maatschappelijk leven.

Prof. J. P. MAZURE